

Corneliu-Liviu POPESCU

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în materia decomunizării statelor din Europa Centrală și de Est

1. Aspecte introductive

Problemele specifice statelor din Europa Centrală și de Est, legate de înlăturarea moștenirii regimurilor totalitare comuniste și de consolidarea regimurilor politice democratice, au făcut obiectul unor poziții juridice exprimate de organele Consiliului Europei.

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei s-a pronunțat în această materie prin Rezoluția 1096 (1996) relativă la dezmembrarea moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste¹, întocmită pe baza Raportului Comisiei chestiunilor juridice și drepturilor omului asupra măsurilor de dezmembrare a moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste² și care trimite la Principiile directe care trebuie respectate pentru ca legile de lustrare și măsurile administrative analoage să fie conforme exigențelor unui stat de drept³.

În același timp, statuând în cauze privind plângeri individuale, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a creat o jurisprudență privitoare la acest domeniu, în perioada 1999-2005. Soluțiile jurisprudențiale ale instanței de contencios european, deși analizează situația specifică a reclamanților, verifică nivelul de compatibilitate a legislațiilor și practicilor naționale cu exigențele Convenției europene a drepturilor omului și iau în calcul și alte surse ale dreptului internațional al drepturilor omului, deci au o valoare generală, de principiu.

În raport cu chestiunea decomunizării, jurisdicția de la Strasbourg a statuat în următoarele materii: sancționarea penală a liderilor politici și a membrilor aparatului represiv din timpul regimului totalitar comunist; lustrarea administrativă a aceluiași persoane; interzicerea dreptului de vot pentru respectivele persoane; limitarea dreptului de asociere politică pentru membrii aparatului represiv al noului stat de drept și democratic; interzicerea partidelor comuniste în noul regim democratic pluralist.

¹ Rezoluția Adunării Parlamentare 1096 (1996) relativă la dezmembrarea moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste, discutată la 27 iunie 1996 (la cea de-a 22-a ședință) și aprobată la 27 iunie 1996 (la cea de-a 23-a ședință).

² *Raportul Comisiei chestiunilor juridice și drepturilor omului asupra măsurilor de dezmembrare a moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste*, raportor Adrian Severin, doc. 7568.

³ Principiile directe care trebuie respectate pentru ca legile de lustrare și măsurile administrative analoage să fie conforme exigențelor unui stat de drept sunt incluse în *Raportul Comisiei chestiunilor juridice și drepturilor omului asupra măsurilor de dezmembrare a moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste*, iar la ele se face trimitere în Rezoluția Adunării Parlamentare 1096 (1996) relativă la dezmembrarea moștenirii fostelor regimuri totalitare comuniste.

2. Măsuri penale

a. Sancționarea penală a liderilor politici și de stat și a membrilor aparatului statal de represiune ai regimului totalitar comunist face obiectul jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în Hotărârile din 22 martie 2001, pronunțate în Cauzele *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* și *K.-H.W. c. Germania*⁴, care au vizat art. 7 („Nici o pedeapsă fără lege”) din Convenție.

b. În fapt, reclamantii Fritz Streletz, Heinz Kessler, Egon Krenz și K.-H.W. sunt cetățeni germani, foști resortisanți ai RDG. Primii trei au fost demnitari și lideri politici (toți membri ai Comitetului Central al Partidului Socialist Unit și ai Consiliului Național al Apărării și, în plus, primul a fost ministru adjunct al apărării, al doilea șeful statului major al armatei și ulterior ministrul apărării, iar al treilea secretar general al partidului, președinte al Consiliului de Stat și președinte al Consiliului Național al Apărării, succedându-i lui E. Honecker), iar ultimul reclamant a fost grănicer cu gradul de soldat. În timpul regimului comunist din RDG, sute de est-germani care au încercat să treacă ilegal frontiera spre RFG sau Berlinul Occidental și-au pierdut viața, fie ca urmare a minelor anti-personal sau sistemelor de tir automat instalate la frontieră, fie din cauza focurilor trase de grănicerii RDG. După reunificarea Germaniei, reclamantii sunt condamnați de instanțele germane, primii trei pentru instigare la omor (ca membri în organele decizionale ale RDG, ale căror hotărâri vizau regimul de pază a frontierei), iar al patrulea pentru omor (deoarece în anul 1972, în calitate de grănicer, a tras asupra unei persoane neînarmate care încerca să treacă ilegal frontiera, aceasta decedând). Instanțele germane au aplicat dreptul RDG în vigoare la data faptelor, apoi au aplicat dreptul RFG, ca fiind mai favorabil inculpaților. Pedepsele aplicate au fost de 5 ani și 6 luni, 7 ani și 6 luni și 6 ani și 6 luni, respectiv la 1 an și 10 luni cu suspendare. Recursurile constituționale au fost respinse de Curtea Constituțională federală.

Cu privire la dreptul intern și internațional pertinent, Tratatul asupra unificării germane din 31 august 1990, combinat cu Legea privind Tratatul asupra unificării din 23 septembrie 1990, prevede că dreptul penal aplicabil este în principiu cel al locului infracțiunii. Astfel, pentru actele comise de cetățenii RDG pe teritoriul RDG, dreptul aplicabil este în principiu dreptul RDG, iar dreptul RFG nu se aplică decât atunci când este mai favorabil.

Sub aspectul legislației aplicabile în RDG la data faptelor, Constituția RDG prevedea că respectarea și protejarea demnității și libertății persoanei sunt obligatorii. Normele juridice nu trebuie să contravină Constituției. Normele general recunoscute ale dreptului internațional public sunt obligatorii. Consiliul Național al Apărării asistă Consiliul de Stat în organizarea apărării țării. Codul penal incrimina crimele contra drepturilor omului și umanității, stabilind că în acest caz răspunderea penală nu poate fi înlăturată invocând legea, un ordin sau o directivă. Crimele contra păcii, umanității, drepturilor omului și de război nu sunt supuse regulilor prescripției. De

⁴ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marea Cameră, Hotărârile din 22 martie 2001, Cauzele *Streletz, Kessler și Krenz c. Germania* și *K.-H.W. c. Germania*, cererile nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98 și nr. 37201/97, definitive.

asemenea, era incriminată și trecerea ilegală a frontierei, enumerând cazurile în care infracțiunea avea formă agravată. Răspunderea penală a militarului era înlăturată atunci când acesta executa un ordin, cu excepția cazului când executarea ordinului încălca în mod manifest normele recunoscute ale dreptului internațional public sau legile penale, refuzul de a executa un asemenea ordin neconstituind infracțiune. Legea poliției și Legea frontierei reglementau condițiile privind uzul de armă. Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice consacră dreptul la viață (art. 6) și dreptul la libera circulație (art. 12). El a fost ratificat de RDG la 8 noiembrie 1974. Pe plan internațional, politica de supraveghere a frontierei dusă de RDG a suscitată numeroase critici în cadrul organelor interne ale O.N.U.

Pentru legislația aplicabilă în RFG la data faptelor, Legea fundamentală consacră dreptul la legalitatea incriminării și pedepselor penale. Codul penal incriminează omorul. Legea din 1993 asupra înghețării prescripției pentru actele comise în timpul regimului comunist prevede că, în cazul acestora, întrucât nu au fost urmărite ca urmare a voinței politice în acest sens, prescripția nu curge pe perioada regimului comunist.

c. În drept, cu privire la pretinsa violare a art. 7 din Convenție, Curtea amintește mai întâi principiile fundamentale care se degajă din jurisprudența sa relativă la interpretarea și aplicarea dreptului intern. Astfel, dacă, potrivit art. 19 din Convenție, rolul său este de a asigura respectarea angajamentelor rezultând din Convenție pentru statele părți, ei nu îi revine competența să statueze asupra erorilor de fapt sau de drept pretins comise de o jurisdicție națională, cu excepția cazului și în măsura în care acestea ar putea aduce atingere drepturilor consacrate de Convenție. În plus, revine în primul rând autorităților naționale, în special instanțelor judecătorești, rolul să interpreteze și să aplice dreptul intern.

Apoi, Curtea amintește principiile fundamentale ale jurisprudenței sale relative la art. 7 din Convenție. Garanția consacrată de art. 7, element esențial al preeminenței dreptului, ocupă un loc primordial în sistemul de protecție al Convenției, după cum o atestă art. 15, care nu autorizează nici o derogare în timp de război sau alt pericol public. Așa cum rezultă din obiectul și scopul său, el trebuie interpretat și aplicat de o asemenea manieră încât să asigure o protecție efectivă contra urmărilor, condamnărilor și sancțiunilor arbitrare. Articolul 7 nu se limitează numai să interzică aplicarea retroactivă a dreptului penal în dezavantajul acuzatului, ci el consacră, într-un mod mai general, principiul legalității infracțiunilor și pedepselor (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*) și principiul care cere să nu se aplice legea penală în mod extensiv în detrimentul acuzatului, în special prin analogie. Rezultă că o infracțiune trebuie în mod clar să fie definită prin lege. Această condiție este îndeplinită atunci când justițiabilul poate ști, pornind de la redactarea dispoziției pertinente și, dacă este cazul, ajutat de interpretarea dată ei de instanțe, ce acte și omisiuni angajează răspunderea lui penală. Noțiunii de «drept» (*droit, law*) utilizate de art. 7 îi corespunde aceea de «lege» (*loi*) care figurează în alte articole ale Convenției, noțiune care implică dreptul scris și nescris și implică și condiții calitative, între care cele de accesibilitate și previzibilitate. Oricât de clară ar putea fi redactarea unei dispoziții legale, în orice sistem juridic ar fi, inclusiv în dreptul penal, rămâne inevitabil un element de interpretare judiciară, deoarece tot timpul este nevoie să se

elucideze punctele îndoielnice și să se realizeze adaptări la schimbările situației. De altfel, este solid stabilit în tradiția juridică a statelor părți la Convenție că jurisprudența, ca sursă a dreptului, contribuie în mod necesar la evoluția progresivă a dreptului penal. Articolul 7 nu poate fi interpretat ca interzicând clarificarea graduală a regulilor răspunderii penale prin interpretarea judiciară de la o cauză la alta, cu condiția ca rezultatul să fie coerent cu substanța infracțiunii și să fie previzibil în mod rezonabil.

Cât privește aplicarea acestor principii în prezentele cauze, Curtea afirmă că nu îi revine menirea să se pronunțe asupra răspunderii penale individuale a reclamanților, această apreciere aparținând în primul rând jurisdicțiilor interne, ci să examineze sub unghiul art. 7 parag. 1 din Convenție dacă, la momentul când au fost comise, acțiunile reclamanților constituiau infracțiuni definite cu suficientă accesibilitate și previzibilitate de dreptul RDG (intern) sau internațional. Sub acest aspect, ea notează că o particularitate a prezentelor cauze constă în faptul că ele se situează în cadrul succesiunii a două state supuse unor sisteme de drept diferite și că, după reunificare, jurisdicțiile germane i-au condamnat pe reclamanți pentru infracțiunile comise în calitatea lor de demnitari ai RDG, respectiv de grănicer al acestui stat.

Sub aspectul dreptului național, Curtea relevă că jurisdicțiile germane i-au condamnat pe reclamanți pe baza dreptului penal aplicabil în RDG la data faptelor, apoi au aplicat dreptul RFG, mai clement (*lex mitius*). Condamnările și pedepsele au deci bază legală în dreptul penal al RDG aplicabil la data faptelor, iar pedepsele sunt chiar inferioare, ca urmare a aplicării principiului legii mai favorabile, care este cea a RFG.

Reclamanții au invocat, în fața instanțelor penale, drept cauză de exonerare de răspundere dispozițiile legislației RDG, în conformitate cu care ei au acționat, ei nefiind niciodată urmăriți din acest motiv în acest stat. Întrucât noțiunea de «drept» din art. 7 al Convenției include, în principiu, atât dreptul scris, cât și pe cel nescris, jurisdicția europeană analizează mai întâi regulile pertinente din dreptul scris al RDG, înainte de a cerceta faptul dacă interpretarea dată acestora de jurisdicțiile germane a fost conformă art. 7 parag. 1 din Convenție. De asemenea, este necesară și studierea naturii practicii statale care, la data faptelor în RDG, se suprapunea acestor norme.

Astfel, legislația internă (dreptul scris) aplicabilă la data faptelor prevedea posibilitatea utilizării armelor de foc în condiții enumerate limitativ, pentru fapte grave, incluzând expres principiul proporționalității și al necesității protejării vieții. De asemenea, Constituția afirma drepturile omului, iar Codul penal pedepsea crimele împotriva umanității și drepturilor omului. Or, în concret, cei care încercau să treacă frontiera – în condițiile imposibilității de a părăsi RDG în mod legal – erau în general tineri, neînarmați, utilizând mijloace rudimentare, nu constituiau o amenințare pentru nimeni și nu doreau decât să părăsească RDG, astfel încât fapta lor, deși infracțiune, nu putea fi calificată drept gravă în sensul legii.

În lumina acestor norme constituționale și legale din RDG, Curtea Europeană estimează condamnarea reclamanților de jurisdicțiile germane, care au interpretat și aplicat aceste norme la cazurile concrete, ca neapărând la prima vedere nici arbitrară, nici contrară art. 7 parag. 1 din Convenție. Este adevărat că instanțele germane au avut abordări diferite asupra cauzelor de exonerare de răspundere invocate de reclamanți, respingându-le cu motivări diferite, ceea ce demonstrează complexitatea cauzelor în plan juridic, dar nu revine Curții Europene să se pronunțe asupra acestora,

întrucât interpretarea și aplicarea dreptului intern revin, în primul rând, jurisdicțiilor naționale. Ea trebuie doar să se asigure că rezultatul la care au ajuns instanțele germane este conform cu art. 7 parag. 1 din Convenție.

Distinct de abordarea chestiunii cauzelor de exonerare de răspundere potrivit dreptului scris și a problemei modului de interpretare a acestuia de instanțele germane, Curtea Europeană se pronunță și asupra posibilității exonerării de răspundere potrivit practicii statale a RDG, care se suprapunea normelor dreptului scris din epocă. În acest context, trebuie amintit că nici un reclamant nu a fost urmărit penal în RDG, ca urmare a faptului că principiilor constituționale și legale ale RDG, foarte apropiate de cele ale unui stat de drept, li se opuneau practica represivă a regimului de supraveghere a frontierei și ordinele date pentru asigurarea protecției acesteia.

Astfel, pentru a stopa fluxul crescând de fugari, RDG a construit Zidul Berlinului, a instalat mine anti-personal și dispozitive de tir automat, aceste măsuri fiind dublate de ordinele date grănicerilor de a nu permite trecerea frontierei, arestându-i sau anihilându-i pe cei care încearcă, protejând frontiera cu orice preț, în caz de trecere reușită a frontierei grănicerii urmând a fi deferiți procuraturii militare, în caz contrar fiind recompensați. Aceste măsuri și ordine au fost decise de organele de stat ale RDG, între care Consiliul Național al Apărării, din care primii trei reclamanți făceau parte. Prin urmare, scopul acestei practici statale, puse în aplicare de primii trei reclamanți, era de a proteja «cu orice preț» frontiera între cele două state germane, pentru a apăra existența RDG, amenințată de exodul masiv al propriei populații.

Curtea subliniază, totuși, că rațiunea de stat trebuie să fie limitată de principiile constituționale și legale ale RDG, în special fiind necesar să se apere viața omului, principiu înscris în Constituție și legi, ținând cont și de faptul că viața omului era deja valoare supremă pe scara drepturilor omului la nivel internațional. Potrivit Curții, recurgerea la mine anti-personal și la sisteme de tir automat, ca urmare a efectului lor automat și nediferențiat, precum și ordinele date grănicerilor de a-i anihila pe cei care încearcă să treacă frontiera și de a asigura protecția acesteia cu orice preț erau în contradicție flagrantă cu drepturile afirmate de Constituția și legile RDG. Această practică viola și obligația de a respecta drepturile omului și alte obligații internaționale ale RDG, întrucât acest stat a ratificat în 1974 Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice, care consacră expres dreptul la viață și libertatea de circulație, ținând seama de faptul că era aproape imposibil pentru simplul cetățean de a părăsi RDG în mod legal.

În plus, în ceea ce-i privește pe primii trei reclamanți, Curtea relevă că ei se prevalează, ca justificare, de ordinul de a trage pe care ei înșiși l-au dat grănicerilor și de practica subsecventă. Or, potrivit principiilor generale de drept, justificarea unui comportament care a dus la o condamnare nu poate fi realizată pe simpla constatare că un asemenea comportament a avut loc și, ca urmare, el a format o practică. De altfel, independent de răspunderea statală a RDG, caracterul infracțional al acțiunilor reclamanților ca indivizi rezultă din Codul penal al acestui stat, care prevedea că persoana care a acționat violând drepturile omului și drepturile fundamentale nu se poate prevala de lege, de un ordin sau de o directivă, ea fiind răspunzătoare penal. Prin urmare, este fără îndoială că actele în cauză sunt imputabile reclamanților cu titlu individual.

Cât privește previzibilitatea condamnărilor și obiecțiile reclamanților, în sensul că, având în vedere realitățile în RDG, condamnarea lor de jurisdicțiile germane nu era previzibilă și le era absolut imposibil să prevadă că vor fi chemați într-o zi, ca urmare a schimbării situației, să dea socoteală pe plan penal, Curtea arată că acest argument nu este convingător în cazul primilor trei reclamanți, în schimb că el trebuie luat în considerare în cazul celui de-al patrulea.

Astfel, pentru primii trei reclamanți, Curtea arată că, în mare parte, clivajul între legislația și practica RDG este și opera reclamanților. Ca urmare a pozițiilor foarte înalte pe care le ocupau în aparatul statal, în mod evident ei nu puteau ignora Constituția și legile, obligațiile internaționale și criticile al căror obiect a făcut, pe plan internațional, regimul de supraveghere a frontierei. În plus, ei înșiși au creat sau continuat acest regim, dublând textele legale, publicate oficial, cu ordine și instrucțiuni de serviciu, ținute secrete, prin care se insistă asupra necesității de a proteja frontiera cu orice preț și de a-i aresta sau anihila pe cei care o violează. Reclamanții sunt deci direct răspunzători de situația de la frontiera între cele două state germane până la căderea Zidului Berlinului în anul 1989.

Chestiunea se pune diferit pentru al patrulea reclamant, pentru care raționamentul valabil pentru primii trei nu se poate aplica întocmai. Acesta era un tânăr soldat grănicer (având 20 de ani la data faptelor), în post la frontiera dintre cele două state germane, supus îndoctrinării tinerilor recruți și trebuind să se supună ordinelor superiorilor de a proteja cu orice preț frontiera, riscând urmărirea din partea procuraturii militare în caz de trecere reușită a frontierei. În cauză, se pune deci problema de a ști în ce măsură reclamantul, ca simplu soldat, știa sau trebuia să știe că faptul de a trage asupra persoanelor care doreau doar să treacă frontiera constituia o infracțiune potrivit dreptului RDG.

Sub acest aspect, Curtea amintește mai întâi că textele scrise erau accesibile tuturor, fiind vorba de Constituție și de Codul penal, iar nu de regulamente obscure, adagiul „nimeni nu poate ignora legea” aplicându-se și acestui reclamant. De altfel, acesta s-a angajat în mod voluntar pentru 3 ani în armată, deși toți cetățenii RDG cunoșteau politica restrictivă a statului în materia libertății de circulație, natura regimului de supraveghere a frontierei, dorința majorității cetățenilor de a călători în străinătate și faptul că unii dintre ei încercau aceasta cu orice preț. Prin urmare, reclamantul știa sau trebuia să știe că angajarea în armată semnifică un act de credință față de regim și includea posibilitatea să fie numit în post la frontieră, unde ar fi fost supus riscului de a fi nevoit să tragă asupra fugarilor neînarmați.

În plus, potrivit Curții, nici chiar un simplu soldat nu se poate raporta în mod complet și orb la ordinele care violau în mod flagrant nu numai propriile principii legale ale RDG, dar și drepturile omului consacrate pe plan internațional, în special dreptul la viață, care este valoarea supremă în tabloul drepturilor omului. Chiar dacă reclamantul se găsea într-o situație cu totul dificilă pe teren, ca urmare a contextului politic existent în RDG, asemenea ordine nu pot justifica faptul de a trage asupra persoanelor neînarmate care încercau doar să părăsească țara. Astfel, Codul penal al RDG prevedea că persoana care a acționat violând drepturile omului și drepturile fundamentale nu se poate prevala de lege, de un ordin sau de o directivă, ea fiind răspunzătoare penal. De asemenea, acest act normativ prevedea că militarul nu

răspunde penal pentru acțiunile îndeplinite în executarea unui ordin al unui superior, cu excepția cazului în care executarea ordinului încalcă în mod manifest normele recunoscute ale dreptului internațional public sau legile penale. Totodată, printre principiile stabilite de Adunarea Generală a O.N.U. în Rezoluția 85 (I), numite și „principiile de la Nuremberg” figurează și acela conform căruia un ordin nu înlătură răspunderea penală, dar poate atenua pedeapsa dacă instanța consideră că justiția o cere. Or, Curtea relevă că jurisdicțiile germane au examinat în detaliu circumstanțele atenuante în favoarea reclamantului și, în plus, ele au ținut cont de gradul diferit al răspunderii conducătorilor RDG și a reclamantului sub aspectul pedepsei aplicate, primii fiind condamnați la pedepse cu închisoarea, ultimul doar cu suspendare.

Cu caracter comun celor patru reclamanți, Curtea subliniază că faptul că reclamanții nu au fost urmăriți în RDG, ci numai după reunificarea Germaniei, de instanțele germane, pe baza dreptului aplicabil la data faptelor în RDG, nu semnifică în nici un fel că acțiunile lor nu constituiau infracțiuni potrivit dreptului RDG.

Sub acest aspect, Curtea relevă că problema cu care s-a confruntat Germania după reunificare, ținând de atitudinea care trebuie adoptată față de persoanele care au săvârșit infracțiuni sub regimul anterior, s-a pus și pentru mai multe alte state care au cunoscut tranziția spre un regim democratic. Curtea consideră că este legitim pentru un stat de drept să angajeze urmăriri penale împotriva persoanelor vinovate de infracțiuni sub un regim anterior și, de asemenea, nu se poate reproșa jurisdicțiilor unui asemenea stat, care au succedat celor existente anterior, de a aplica și interpreta dispozițiile legale existente la data faptelor în lumina principiilor unui stat de drept. Curtea amintește că, din perspectiva art. 7 parag. 1 din Convenție, oricât de clar ar fi redactată o dispoziție penală, în orice sistem juridic ar fi, există obligatoriu un element de interpretare judiciară și întotdeauna trebuie elucidate punctele îndoielnice și trebuie realizată adaptarea la schimbările de situație. În mod cert, această noțiune se aplică în principiu evoluției progresive a jurisprudenței în același stat de drept și sub un regim democratic, elemente care constituie pietre unghiulare ale Convenției, așa cum o atestă preambulul său, dar ea își păstrează întreaga valoare atunci când, precum în cauză, există succesiune a două state. Un raționament contrar ar fi împotriva principiilor înseși pe care este construit întregul sistem de protecție consacrat de Convenție. Autorii Convenției s-au referit la aceste principii în preambul, reafirmând profundul lor atașament la libertățile fundamentale care constituie bazele înseși ale justiției și păcii în lume și a căror menținere se întemeiază în mod esențial pe un regim politic veritabil democratic, pe de o parte, și, pe de altă parte, pe o concepție comună și o respectare comună a drepturilor omului de la care ele emană, declarându-se animați de același spirit și posedând un patrimoniu comun de idealuri și de tradiții politice, de respectare a libertății și a supremației dreptului.

Trebuie amintit și faptul că Parlamentul RDG, ales în mod democratic în 1990, a cerut în mod expres legiuitorului german să asigure urmărirea in justițiilor comise de Partidul Socialist Unit. Prin urmare, se poate estima în mod rezonabil că, și în absența reunificării Germaniei, un regim democratic succedând celui al Partidului Socialist Unit în RDG ar fi aplicat legislația acesteia și, așa cum au făcut instanțele Germaniei reunificate, ar fi angajat urmăriri penale împotriva reclamanților.

În plus, având în vedere locul primordial ocupat de dreptul la viață în toate instrumentele internaționale relative la protecția drepturilor omului, între care și Convenția europeană, care îl garantează în art. 2, Curtea estimează că interpretarea strictă a legislației RDG de către jurisdicțiile germane în prezenta cauză a fost conformă cu art. 7 parag. 1 din Convenție. În acest sens, Curtea notează că art. 2 parag. 1 fraza I din Convenție obligă statele să ia măsurile necesare pentru protejarea vieții persoanelor ținând de jurisdicția lor. Aceasta implică obligația primordială de a asigura dreptul la viață adoptând o legislație penală care să descurajeze indivizii să comită acte care să aducă atingere vieții persoanelor și care să se bazeze pe un mecanism de aplicare conceput pentru a preveni, a reprimă și a sancționa violările. Curtea consideră că o practică statală precum aceea a RDG în materia supravegherii frontierei, care încălca în mod flagrant drepturile fundamentale și, în special, dreptul la viață, valoare supremă în catalogul drepturilor omului în plan internațional, nu poate fi protejată de art. 7 parag. 1 din Convenție. Această practică, lipsind de substanță legislația pe care trebuia să se întemeieze, și care se impunea tuturor organelor de stat, inclusiv judiciare, nu poate fi calificată ca «drept» în sensul art. 7 din Convenție. Astfel, Curtea estimează că reclamanții, care, în calitate de conducători ai RDG, au creat aparența de legalitate emanând din ordinea juridică a RDG, apoi au creat sau continuat o practică încălcând în mod flagrant chiar principiile acestei ordini juridice, nu pot să se prevaleze de protecția art. 7 parag. 1 din Convenție. A raționa în alt mod ar însemna să se încalce obiectul și scopul acestei dispoziții, care cere ca nimeni să nu fie urmărit, condamnat ori sancționat arbitrar.

Având în vedere toate aceste elemente, Curtea statuează că, la momentul la care au fost săvârșite, acțiunile tuturor reclamanților constituiau infracțiuni definite cu accesibilitate și previzibilitate suficiente de dreptul RDG.

Din perspectiva dreptului internațional, Curtea estimează că este de datoria sa să analizeze prezenta cauză și sub unghiul principiilor dreptului internațional, în special ale celor referitoare la protecția internațională a drepturilor omului, mai ales ca urmare a faptului că instanțele germane au utilizat argumente bazate pe aceste principii. Prin urmare, ea examinează dacă, la momentul săvârșirii faptelor, acțiunile reclamanților constituiau infracțiuni definite cu accesibilitate și previzibilitate suficiente de dreptul internațional, în special de regulile acestuia privind protecția drepturilor omului.

Sub acest aspect, Curtea notează mai întâi că, în cadrul evoluției protecției internaționale a drepturilor omului, convențiile și celelalte instrumente în materie nu au încetat să afirme preeminența dreptului la viață. Este vorba de art. 3 din Declarația universală a drepturilor omului, de art. 6 din Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice (ratificat de RDG în 1974) și de art. 2 parag. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului. Convergența acestor instrumente este semnificativă, ea indicând faptul că dreptul la viață constituie un atribut inalienabil al persoanei umane și că el formează valoarea supremă în tabloul drepturilor omului. În plus, acțiunile reclamanților nu pot fi justificate sub unghiul art. 2 parag. 2 din Convenție.

De asemenea, art. 12 din Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice și art. 2 din Protocolul nr. 4 la Convenția europeană a drepturilor omului consacră dreptul la libertatea de circulație, nefiind îndeplinite circumstanțele excepționale care

permit ingerințe în exercitarea acestuia, iar modul în care RDG sancționa interdicția pusă cetățenilor săi de a părăsi țara era contrar altui drept al omului, și anume dreptul la viață al victimelor.

Regimul de supraveghere a frontierei aplicat de RDG încălca dreptul la viață, înscris în Constituție și legi, precum și în normele internaționale, ca și dreptul la libertatea de circulație consacrat de acestea din urmă. Dacă RDG ar mai exista, ea ar fi răspunzătoare de aceste acțiuni din punct de vedere internațional. Rămâne de văzut dacă, pe lângă această răspundere internațională a statului, exista, la data faptelor, și o răspundere individuală a reclamanților pe plan penal. Chiar presupunând că o asemenea răspundere nu derivă din instrumentele internaționale privind drepturile omului, ea era prevăzută expres de legea penală internă, pentru încălcarea obligațiilor internaționale, a drepturilor omului și a drepturilor fundamentale.

Primii trei reclamanți, în calitate de conducători în aparatul statal, au pus în aplicare această politică statală și ei știau ori trebuia ca ei să știe că respectiva politică este contrară Constituției și legilor și obligațiilor internaționale la care RDG era parte și că ea determinase numeroase critici internaționale. Cât privește ultimul reclamant, acesta, chiar dacă nu este răspunzător direct de această practică statală, iar fapta sa a fost comisă în anul 1972, adică înainte de ratificarea Pactului, el trebuia totuși, ca simplu cetățean, să știe că a trage asupra persoanelor neînarmate care încercau doar să-și părăsească țara încălca drepturile fundamentale și drepturile omului, deoarece el nu putea ignora legislația propriei țări.

În raport cu toate aceste elemente, Curtea apreciază că, la momentul la care au fost săvârșite, acțiunile reclamanților constituiau, în egală măsură, infracțiuni definite cu accesibilitate și previzibilitate suficiente de normele dreptului internațional relative la protecția drepturilor omului. De altfel, comportamentul reclamanților poate fi considerat, în cadrul art. 7 parag. 1 din Convenție, și sub unghiul altor reguli ale dreptului internațional, în special al celor relative la crimele contra umanității, dar concluzia la care a ajuns Curtea anterior face superfluă o asemenea examinare.

Cât privește chestiunea prescripției răspunderii penale a celui de-al patrulea reclamant, Curtea relevă că în cauză acesta nu a invocat prescripția nici în plângerea inițială, nici în observațiile scrise sau orale suplimentare. Totuși, chiar dacă așa ar fi fost cazul, Curtea consideră că ea nu este chemată să examineze această problemă, deoarece legislația RDG în vigoare la data faptelor prevedea imprescriptibilitatea pentru infracțiunile care constituie violări ale drepturilor omului.

În plus, în 1993, RFG a adoptat o lege care prevede că termenul de prescripție pentru actele comise sub regimul de injustiție al Partidului Socialist Unit curge nu de la momentul infracțiunii, ci de la 3 octombrie 1990, data dispariției RDG. O legislație comparabilă a adoptat Polonia pentru crimele comuniste. Având în vedere totuși faptul că imprescriptibilitatea rezulta din însuși dreptul RDG, Curtea nu trebuie să examineze valoarea legii RFG din 1993.

Curtea concluzionează astfel că, și dacă reclamantul ar fi invocat prescripția, argumentul său nu ar fi putut fi reținut potrivit normelor din dreptul RDG în vigoare la data faptelor, oricare ar putea fi de altfel valoarea legii privind prescripția adoptată de RFG în 1993.

În concluzie, Curtea reține că faptul condamnării reclamanților de jurisdicțiile germane după reunificare nu a încălcat art. 7 parag. 1 din Convenție. În lumina acestei soluții, Curtea nu trebuie să mai examineze dacă această condamnare se justifică pe baza art. 7 parag. 2 din Convenție.

d. Prin dispozitivul hotărârilor, Curtea statuează că art. 7 din Convenție nu a fost violat (cu unanimitatea celor 17 voturi în Cauza *Streletz, Kessler și Krenz*, respectiv cu 14 voturi contra 3 în Cauza *K.-H.W.*).

e. La Hotărârea *Streletz, Kessler și Krenz* sunt alăturate trei opinii separate, toate fiind opinii concordante, fiecare având ca autor câte un judecător. În cele trei opinii separate se precizează că nu a existat o violare a Convenției.

La Hotărârea *K.-H.W.* sunt alăturate patru opinii separate: o opinie concordantă a unui judecător; o opinie concordantă a unui judecător, la care un alt judecător declară că se raliază; o opinie parțial divergentă a unui judecător; o opinie parțial divergentă a unui judecător, la care un alt judecător declară că se raliază. În cele două opinii concordante se precizează că nu a existat o violare a Convenției. În cele două opinii parțial divergente se consideră că art. 7 din Convenție a fost violat.

3. Lustrația administrativă

a. Problema lustrației administrative a foștilor lideri comuniști și a membrilor aparatului de represiune al statului totalitar comunist este cercetată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în Hotărârea din 27 iulie 2004, pronunțată în Cauza *Sidabras și Dziautas c. Lituania*⁵, pe terenul art. 8 („Dreptul la respectarea vieții private și familiale”), art. 14 („Interzicerea discriminării”) și art. 10 („Libertatea de exprimare”) din Convenție.

b. În fapt, reclamanții sunt destituiți din funcțiile publice (inspector fiscal și procuror) și li se interzice, potrivit legii, până în anul 2009, să ocupe diverse funcții publice și private, ca urmare a faptului că, în timpul existenței URSS, au fost agenți KGB.

c. În drept, cu privire la pretinsa violare a art. 8, singur și împreună cu art. 14 din Convenție, pentru interzicerea ocupării anumitor posturi în sectorul privat, ca urmare a fostei apartenențe la KGB, sub aspectul aplicabilității art. 14, Curtea observă că legea nu se referă la toți foștii agenți KGB, dar că reclamanții sunt tratați diferit de restul persoanelor din Lituania, care nu au lucrat pentru KGB, iar sub aspectul aplicabilității art. 8 Curtea reține că interzicerea accesului la posturi în sectorul privat afectează viața privată, iar reclamanții sunt marcați în ochii societății pe motivul fostei lor asocieri cu un regim represiv.

Sub aspectul respectării art. 14, ținând cont și de experiența Lituaniei sub regimul sovietic, Curtea notează că legislații similare au fost adoptate și în alte state părți care au înlăturat regimuri totalitare, acceptând că diferența de tratament urmărește scopuri legitime precum securitatea națională, ordinea publică, bunăstarea economică și drepturile și libertățile altora.

⁵ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a II-a – cameră, Hotărârea din 27 iulie 2004, Cauza *Sidabras și Dziautas c. Lituania*, cererile nr. 55480/00 și 59330/00, definitivă.

Pentru proporționalitatea măsurii, Curtea notează că se interzice accesul reclamanților nu numai la sectorul public, ci și la diferite sfere ale sectorului privat, iar dacă obligația de loialitate se justifică pentru angajații statului, ea nu este inevitabilă pentru angajatorii privați, chiar dacă afectează și contribuie la funcționarea statului, deoarece ei nu sunt deșezitarii puterii suverane a statului și sunt angajați în activități concurențiale cu autoritățile sau companiile de stat, deci că restrângerea posibilității unei persoane de a se angaja într-o companie privată pe motivul lipsei de loialitate față de stat nu poate fi justificată față de Convenție ca în cazul serviciilor publice. Mai mult, cu câteva excepții, legea nu dă o definiție posturilor, funcțiilor sau sarcinilor specifice interzise, fiind imposibil de a se stabili orice legătură rezonabilă între acestea și scopul legitim urmărit. Curtea observă și că legea în vigoare a fost adoptată în 1999, la aproape 10 ani de la declararea independenței Lituaniei, iar reclamanților le-au fost impuse restricții după 9, respectiv 13 ani de la părăsirea KGB, aspect care poate fi luat în considerare sub aspectul proporționalității.

Curtea concluzionează că art. 14 împreună cu art. 8 din Convenție a fost violat și că nu se impune analiza violării art. 8 izolat.

d. Cu privire la pretinsa violare a art. 10 singur și împreună cu art. 14 din Convenție, Curtea reține că autoritățile naționale nu au fost interesate de opiniile exprimate de reclamanți în timpul sau după angajarea lor în KGB, iar funcțiile din care au fost îndepărtați ori care le sunt interzise, ținând cont de calificările lor (instructor sportiv și jurist), nu au legătură cu răspândirea zilnică de idei și informații, deci art. 10 nu este aplicabil.

Curtea reține că art. 10, singur și împreună cu art. 14, nu a fost violat.

e. Prin dispozitivul hotărârii, Curtea statuează, cu 5 voturi contra 2, că art. 14 împreună cu art. 8 din Convenție a fost violat și că nu se impune analiza violării art. 8 izolat, și în unanimitate (7 voturi) că art. 10, singur și împreună cu art. 14, nu a fost violat.

f. Hotărârea este însoțită de o opinie concurentă a unui judecător, care apreciază că a existat o violare izolată a art. 8 din Convenție, de o opinie divergentă, formulată de un judecător, în care se susține că art. 14 nu este aplicabil, dar art. 8 singur a fost violat, și de o opinie divergentă a unui judecător, conform căreia art. 14 împreună cu art. 8 nu a fost violat, dar a existat violarea art. 8 singur.

g. În același sens, prin Hotărârea din 7 aprilie 2005, pronunțată în cauza *Rainys și Gasparavicius c. Lituania*⁶, Curtea reține că interzicerea exercitării profesiei de avocat și de consilier juridic până în anul 2009, impusă reclamanților pe motivul că au fost agenți KGB, este discriminatorie, deoarece restricțiile care pot fi impuse de stat pentru angajarea în sectorul privat nu pot fi justificate în aceeași manieră ca restricțiile pentru funcțiile publice, iar legea în materie a fost adoptată tardiv, la 10 ani de la proclamarea independenței Lituaniei și după ce reclamanții au părăsit KGB, astfel că art. 14 („Interzicerea discriminării”) corelat cu art. 8 („Dreptul la respectarea vieții private și familiale”) din Convenție a fost violat.

⁶ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a III-a – cameră, Hotărârea din 7 aprilie 2005, Cauza *Rainys și Gasparavicius c. Lituania*, cererile nr. 70665/01 și 74345/01, definitivă.

4. Dreptul de vot

a. Interzicerea drepturilor electorale ale foștilor lideri politici comuniști este analizată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului din perspectiva art. 3 („Dreptul de vot”) din Protocolul nr. 1 la Convenție și a art. 11 („Libertatea de reuniune și de asociere”) și art. 10 („Libertatea de exprimare”) din Convenție, prin Hotărârea din 17 iunie 2004, pronunțată în *Cauza Zdanoka c. Letonia*⁷.

b. În fapt, reclamanta a fost membră a Partidului Comunist din Letonia, structură locală a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. După declararea independenței Letoniei, Partidul Comunist din Letonia este acuzat de tentativă de lovitură de stat în ianuarie 1991, fiind suspendat în august 1991 și declarat neconstituțional în septembrie 1991.

Legile electorale interzic candidaturile persoanelor care au activat în acest partid după ianuarie 1991.

Pentru acest motiv, reclamantei i se refuză candidaturile la alegerile parlamentare din 1998 și 2002 și este decăzută din mandatul de ales local obținut în 1997.

c. În drept, cu privire la cererea Guvernului de radiere a cauzei de pe rol, în temeiul art. 37 („Radierea”) parag. 1.b din Convenție, ca urmare a faptului că în Legea asupra alegerii Parlamentului European din 2004 nu mai figurează drept cauză de ineligibilitate activitatea în cadrul Partidului Comunist din Letonia după ianuarie 1991, deci reclamanta poate candida la alegerile europene din iunie 2004, Parlamentul European fiind un organ legislativ superior parlamentului național, în opinia Curții, chestiunea care se pune este de a ști dacă reclamanta și-a pierdut efectiv statutul de «victimă» în sensul art. 34 („Plângeri individuale”) din Convenție.

Curtea notează că dispozițiile legislative denunțate de reclamantă sunt în vigoare, ea rămânând ineligibilă pentru parlamentul național și pentru autoritățile locale. Abrogarea acestor legi în viitor este o simplă ipoteză incertă, care oricum nu ar face inexistente măsurile luate împotriva reclamantei în trecut, adică imposibilitatea de a participa la alegerile parlamentare din 1998 și 2002 și pierderea mandatului electiv local. Curtea recunoaște că art. 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție este aplicabil alegerilor europene, dar faptul că o persoană este eligibilă pentru Parlamentul European nu eliberează statul de obligația de a respecta drepturile ei pe terenul art. 3 din Protocolul nr. 1 cu privire la legiuitorul național. Autoritățile nu au recunoscut și nici nu au reparat violarea susținută de reclamantă, deci aceasta rămâne victimă, litigiul fiind departe de a fi rezolvat, așa încât nu se poate aplica art. 37 parag. 1.b din Convenție.

Excepția Guvernului este respinsă.

d. Cu privire la pretinsa violare a art. 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție, Curtea amintește că democrația reprezintă un element fundamental al ordinii publice europene, ea fiind unicul model politic pe care Convenția îl concepe și care este compa-

⁷ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția I – cameră, Hotărârea din 17 iunie 2004, *Cauza Zdanoka c. Letonia*, cererea nr. 58278/00. Hotărârea este desființată prin admiterea de colegiul Marii Camere a cererii de retrimiteră a cauzei la Marea Cameră, pe rolul căreia aceasta se află în prezent și care urmează să pronunțe propria hotărâre.

tibil cu ea. Totuși, nu se poate exclude posibilitatea ca o persoană sau un grup de persoane să invoce drepturile din Convenție sau Protocoale pentru a deduce un «drept» de a desfășura activități urmărind efectiv distrugerea drepturilor și a libertăților, ceea ce ar pune capăt democrației. Această preocupare i-a determinat pe autorii Convenției să includă art. 17 („Interzicerea abuzului de drept”), Curtea considerând că nimeni nu are dreptul de a se prevala de dispozițiile Convenției pentru a slăbi sau distruge idealurile și valorile unei societăți democratice. În consecință, în scopul asigurării stabilității și efectivității unui regim politic democratic, statul poate fi chemat să ia măsuri concrete pentru a-l proteja, Curtea recunoscând ideea unei democrații apte să se apere, problema care se pune fiind aceea a unei concilierii juste între imperativele apărării societății democratice, pe de o parte, și cele ale protejării drepturilor individuale pe de alta.

Articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție implică drepturi subiective, dreptul de vot și dreptul de a-și depune candidatura la alegeri. Oricât ar fi de importante, aceste drepturi nu sunt însă absolute, putând exista limitări implicite. În ordinea juridică națională, statele înconjoară dreptul de vot și de eligibilitate de unele condiții față de care art. 3 din Protocolul nr. 1 în principiu nu se opune, ele bucurându-se în materie de o mare marjă de apreciere, cu condiția ca acestea să nu reducă drepturile într-o asemenea măsură încât însăși substanța lor să fie atinsă și ele să fie lipsite de efectivitate, să urmărească un scop legitim, iar mijloacele utilizate să nu fie disproporționate. Singura formă de necesitate capabilă să justifice o ingerință în art. 3 din Protocolul nr. 1 este aceea care se poate reclama de la societatea democratică. Ca și celelalte dispoziții materiale ale Convenției, art. 3 din Protocolul nr. 1 trebuie interpretat în lumina principiului efectivității drepturilor, el trebuie deci aplicat într-o manieră care să-i facă exigențele nu teoretice sau iluzorii, ci concrete și efective. Statele dispun de o marjă largă de apreciere pentru a stabili, în ordinea lor constituțională, reguli referitoare la statutul parlamentarului, deci și criteriile de ineligibilitate, care provin din interesul comun al asigurării independenței aleșilor și a libertății electorilor, dar care variază în funcție de factori istorici și politici specifici fiecărui stat, legile electorale urmând a fi apreciate în lumina evoluției politice a țării.

În cauza concretă, Curtea consideră că restrângerile recunoscute în jurisprudență pentru activitatea politică a polițiștilor, funcționarilor, magistraților și altor persoane în serviciul statului și participând la exercitarea puterii publice vizau persoane ținând de puterea executivă sau judiciară, fiind important să se apere neutralitatea lor politică, în scopul de a se asigura tuturor cetățenilor un tratament egal, echitabil și neviat de considerații politice, în timp ce în cauză este vorba de puterea legislativă, funcționând pe baza unor criterii esențialmente diferite, art. 3 din Protocolul nr. 1 fiind întemeiat pe ideea pluralismului politic, nici un parlament și nici un deputat neputând fi, prin definiție, neutru din punct de vedere politic. În consecință, chiar presupunând că ar exista o anumită obligație de loialitate și pentru parlamentari, Curtea consideră că aceasta nu poate fi identică și nici măcar similară celei impuse membrilor serviciului public.

Sub aspectul scopului legitim al ineligibilității, Curtea admite că măsura urmărește cel puțin trei obiective legitime: protecția independenței statului, a regimului democratic și a securității naționale.

Din perspectiva proporționalității restricției față de scopul urmărit, Curtea consideră că ineligibilitatea poate avea o dublă logică și poate fi analizată din două perspective: ca măsură punitivă, deci sancțiune pentru un comportament necivic din trecut, și ca măsură preventivă, atunci când comportamentul actual al celui în cauză riscă să pună în pericol democrația și alegerea acelei persoane ar putea crea un pericol iminent pentru sistemul constituțional al statului.

Fiind vorba de logica punitivă, Curtea îi admite legitimitatea, estimând însă că, în regulă generală, măsura trebuie să rămână temporară pentru a fi proporțională. În cauză, ea nu este perpetuă, în sensul că s-ar fi declarat că nu va lua niciodată sfârșit, dar este permanentă, adică nelimitată în timp, subzistând câtă vreme legea nu este abrogată. Este adevărat că în jurisprudența fostei Comisii Europene a Drepturilor Omului s-a concluzionat asupra proporționalității unor ineligibilități perpetue, dar în acele cauze reclamantii fuseseră condamnați penal pentru infracțiuni foarte grave, precum crime de război sau înaltă trădare, în timp ce acțiunile reclamantei nu au fost niciodată sancționate penal.

Pentru aspectul preventiv al ineligibilității, cu privire la comportamentul reclamantei înainte de suspendarea Partidului Comunist din Letonia în august 1991, și anume după tentativa de lovitură de stat a acestuia din ianuarie 1991, Curtea nu poate accepta ilegalitatea partidului începând cu luna ianuarie, deoarece ar fi contrar criteriului legalității ingerinței, dispoziția restrictivă trebuind să fie previzibilă potrivit principiului securității juridice. Or, înainte de august 1991, nici un act normativ nu interzicea, explicit sau măcar implicit, activitatea Partidului Comunist din Letonia, așa încât reclamanta nu putea să prevadă consecințele negative ale implicării sale în activitățile acestuia între ianuarie și august 1991, deci ei nu i se poate reproșa faptul de a fi militat într-o asociație ilegală pe parcursul acestei perioade. Totuși, nu se poate exclude faptul ca programul oficial al unui partid politic să ascundă obiective și intenții diferite de cele afirmate public. Așa fiind, Curtea nu exclude posibilitatea ca restricția în cauză să poată fi proporțională și justificată în primii ani de după restabilirea independenței Letoniei. Curtea admite că înlăturarea de la puterea legislativă a persoanelor ocupând funcții în cadrul organizației conducătoare a fostului regim și care, în plus, a susținut activ tentativele de răsturnare a noului regim, pot constitui o soluție legitimă și echilibrată, fără a fi necesar să se analizeze comportamentul individual al celui în cauză, o asemenea măsură corespunzând pe deplin ideii unei democrații apte să se apere. Totuși, după un anumit timp, acest temei nu mai este suficient pentru a justifica efectul preventiv al restricției, fiind necesar a se verifica alte elemente, în special participarea celui în cauză la evenimentele în litigiu. Potrivit legislației electorale, instanțele nu pot verifica decât participarea sau neparticiparea persoanelor la activitatea Partidului Comunist din Letonia după ianuarie 1991, fără a putea aprecia pericolul real al fiecărei persoane pentru regimul democratic actual, sistemul fiind rigid. Curtea trebuie astfel să verifice ea însăși dacă ineligibilitatea reclamantei, după mai mult de 10 ani, mai constituie o justificare suficientă pentru a o înlătura de la alegerile legislative. Curtea amintește că, spre deosebire de alte persoane, reclamanta nu a fost niciodată condamnată penal pentru activitățile sale în cadrul Partidului Comunist din Letonia și că ea nu și-a pierdut mandatul parlamentar în urma anchetei care a urmat loviturii de stat, deci nici o faptă suficient de gravă nu

a putut fi reținută în sarcina reclamantei. Chiar dacă reclamanta a ocupat un post important în cadrul Partidului Comunist din Letonia și a participat la ședințele organelor de conducere, nu s-a adus nici o probă pentru a demonstra că ea a săvârșit acte concrete urmărind distrugerea Republicii Letone sau reinstaurarea vechiului regim; dimpotrivă, a absentat de la ședința comitetului central în care s-a decis crearea organului rezultând din lovitura de stat și nu a fost niciodată membră a acestuia. În sfârșit, Curtea constată că restricția nu a fost inserată în legea electorală decât în 1995, ea neexistând la alegerile precedente, din 1993, Curtea întrebându-se asupra motivului pentru care legiuitorul, dacă a considerat că foștii membri activi ai Partidului Comunist din Letonia sunt atât de periculoși pentru ordinea democratică, nu a adoptat o asemenea dispoziție în 1993, adică la abia 2 ani de la evenimentele incriminate, ci a așteptat până la alegerile următoare. Mai mult, la alegerile din 1993, trei persoane în aceeași situație ca reclamanta au fost alese deputat, fără a exista vreo consecință negativă pentru stat. Prin urmare, Curtea concluzionează că, în 1991, comportamentul individual al reclamantei nu a atins un asemenea nivel de gravitate încât să justifice ineligibilitatea ei în epoca actuală. Cât privește comportamentul actual al reclamantei, Curtea constată că autoritățile naționale îi reproșează faptul de a apăra și propaga idei diametral opuse politicii oficiale și greșit primite de o mare parte a populației, dar ea amintește că nu există democrație fără pluralism, fiind de esența democrației a se permite propunerea și discutarea de proiecte politice diferite, inclusiv a acelor care pun în discuție modul actual de organizare a statului și cele care lovesc, șochează sau nemulțumesc o parte a populației. O persoană sau asociație poate promova schimbarea legislației sau chiar a structurilor legale ori constituționale ale unui stat, cu două condiții: mijloacele utilizate trebuie să fie legale și democratice, iar schimbarea propusă trebuie să fie ea însăși compatibilă cu principiile democratice fundamentale. În cauză, nici un element de fapt nu permite Curții să concluzioneze că reclamanta nu s-ar fi conformat acestor condiții. Referitor la ideile apărute de reclamantă cu privire la minoritatea rusofonă din Letonia și la legislația lingvistică, Curtea nu vede nici un motiv de antidemocrație ori de incompatibilitate cu valorile fundamentale ale Convenției, aceeași concluzie impunându-se cu privire la mijloacele utilizate pentru atingerea scopurilor politice. Reclamantei nu i s-a reproșat vreodată de a fi militat în mod clandestin în cadrul Partidului Comunist din Letonia după dizolvarea lui, nici de a fi încercat să restaureze acest partid sub vechea sa formă totalitară. Activitățile denunțate de Guvern nu sunt interzise de dreptul național și reclamanta nu a fost niciodată urmărită sau condamnată pentru vreo infracțiune. Prin urmare, Guvernul nu a prezentat nici un act concret al reclamantei susceptibil să pună în pericol statul, securitatea sa națională sau ordinea sa democratică.

În concluzie, ineligibilitatea permanentă pentru Parlamentul național, impusă reclamantei pentru activitățile sale în cadrul Partidului Comunist din Letonia după ianuarie 1991, nu este proporțională scopurilor legitime pe care le urmărește, reduce drepturile electorale ale reclamantei la un nivel la care este adusă atingere înseși substanței acestora, iar necesitatea lor într-o societate democratică nu a fost demonstrată.

Articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție a fost violat.

e. Sub aspectul pretensei violări a art. 10 și art. 11 din Convenția europeană a drepturilor omului, Curtea consideră că ineligibilitatea reclamantei pentru Parlament

și autoritățile locale constituie o ingerință în exercitarea libertății de asociere, prevăzută de lege și urmărind protejarea securității naționale.

Cât privește proporționalitatea măsurii, Curtea trimite la constatările pe terenul art. 3 din Protocolul nr. 1. Restricțiile privind activitatea politică, prevăzute de art. 11 parag. 2 fraza a II-a, nu privesc nici parlamentarii, nici membrii adunărilor alese ale colectivităților locale. Cum ineligibilitatea reclamantei se întemeiază pe angajamentul politic din trecut al reclamantei, iar nu pe comportamentul său actual, și cum activitățile sale publice de astăzi nu relevă nici o lipsă de respect pentru valorile fundamentale ale Convenției, Curtea consideră că art. 17 din Convenție, care are ca unul din obiectivele principale împiedicarea posibilității grupărilor extremiste sau totalitare de a-și justifica activitățile prin referire la Convenție, nu este aplicabil în cauză. Ineligibilitatea reclamantei în Parlament și consiliile locale, ca urmare a participării sale active la Partidul Comunist din Letonia, menținută mai mult de 10 ani de la evenimentele imputate acestui partid, este disproporționată față de scopul urmărit și, în consecință, nu este necesară într-o societate democratică.

Articolul 11 din Convenție a fost violat.

Constatarea violării art. 11 dispensează Curtea de analiza separată a respectării în cauză a exigențelor art. 10 din Convenție.

f. Prin dispozitivul hotărârii, Curtea statuează, cu 5 voturi contra 2, că art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție și art. 11 din Convenție au fost violate și că nu se impune examinarea separată a pretensei violări a art. 10 din Convenție.

g. Prin două opinii divergente, având fiecare ca autor câte un judecător, se consideră că art. 3 din Protocolul nr. 1 la Convenție și art. 11 din Convenție nu au fost violate.

5. Limitarea asocierii politice

a. Aspectele de drept decurgând din limitarea dreptului de asociere politică a membrilor aparatului represiv al statelor recent democratice, care au cunoscut experiența totalitară comunistă, a făcut obiectul analizei Curții, pe terenul art. 10 („Libertatea de exprimare”), art. 11 („Libertatea de asociere”) și art. 14 („Interzicerea discriminării”) din Convenție, în Hotărârea din 20 mai 1999, pronunțată în cauza *Rekvényi c. Ungaria*⁸.

b. În fapt, dreptul național interzice membrilor forțelor armate, ai serviciilor de poliție și ai serviciilor de securitate să facă parte din partide politice și să desfășoare activități politice. În concret, reclamantul, care este polițist, nu poate să desfășoare activități de natură politică.

c. În drept, cu privire la pretinsa violare a art. 10 din Convenție, sub aspectul aplicabilității textului, Curtea reține că desfășurarea activităților de natură politică relevă de art. 10, în măsura în care libertatea dezbaterii politice constituie un aspect special al libertății de exprimare. Jocul liber al dezbaterii politice se află în însăși inima noțiunii de «societate democratică». În plus, garanțiile conținute în art. 10 se aplică și militarilor și funcționarilor.

⁸ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Marea Cameră, Hotărârea din 20 mai 1999, Cauza *Rekvényi c. Ungaria*, cererea nr. 25390/94, definitivă.

Sub aspectul existenței unei ingerințe, Curtea reține că interzicerea participării reclamantului la activități politice constituie o ingerință în exercitarea dreptului la libertatea de exprimare.

Curtea reține că ingerința este prevăzută de lege, iar sub aspectul scopului legitim al ingerinței ea notează că obligația impusă anumitor categorii de funcționari de a se abține de la activități politice vizează depolitizarea respectivelor servicii și, prin aceasta, contribuie la consolidarea și menținerea democrației pluraliste în această țară. Curtea notează că situația Ungariei nu este izolată, deoarece și alte state părți la Convenție restrâng anumite activități politice ale poliției. Polițiștii sunt în serviciul statului, iar cetățenii pot pretinde de la ei să fie funcționari neutri din punct de vedere politic și separați de lupta politică. Conform Curții, dorința de a veghea la apărarea rolului crucial al poliției în societate, prin faptul că acesta să nu fie compromis prin erodarea neutralității politice a polițiștilor, se conciliază cu principiile democratice. În plus, acest obiectiv are o importanță istorică specială în statul pârât, din cauza experienței sale istorice a unui regim totalitar, care depindea în mare măsură de angajamentul direct al poliției de partea partidului la putere. Prin urmare, restricția în litigiu urmărește scopurile legitime ale protecției siguranței publice și apărării ordinii.

Cât privește necesitatea ingerinței într-o societate democratică, instanța europeană subliniază că libertatea de exprimare constituie unul din fundamentele esențiale ale unei societăți democratice. Principiile valabile pentru libertatea de exprimare se aplică și membrilor funcției publice, iar dacă este legitim ca statul să-i supună pe aceștia unei obligații de rezervă, ei beneficiază totuși, ca indivizi, de protecția art. 10. Ținând cont de rolul poliției în societate, Curtea recunoaște că existența unor forțe de poliție neutre din punct de vedere politic reprezintă un scop legitim pentru o societate democratică. De asemenea, în raport cu istoria specială a anumitor state părți la Convenție, pentru asigurarea consolidării și menținerii democrației, autoritățile naționale pot considera necesar să existe anumite garanții constituționale care să restrângă libertatea polițiștilor de a desfășura activități politice și de a participa la dezbaterile politice.

Curtea observă că, timp de mai multe decenii, statul pârât a fost guvernat de un partid politic unic, iar afilierea la acesta constituia angajamentul oficial în favoarea regimului, situație mult mai pregnantă pentru militari și polițiști, pentru care adeziunea la partid a marii lor majorități era o garanție a aplicării directe a voinței politice a partidului la putere. Or, dispozițiile privind neutralitatea politică a poliției urmăresc să prevină tocmai această lipsă. Abia în 1989 societatea ungară a reușit să instaureze o societate pluralistă, care a condus, în anul 1990, la primele alegeri multipartite după peste 40 de ani.

Ținând cont de marja națională de apreciere în materie, Curtea estimează că, în contextul istoric concret, măsurile luate de stat pentru a proteja forțele de poliție de influența directă a partidelor poate fi considerată ca răspunzând unei nevoi sociale imperioase într-o societate democratică.

În plus, interdicția nu este absolută. Polițiștii au dreptul să prezinte programe electorale, să facă în numele candidaților campanie, să desemneze candidați, să organizeze reuniuni electorale, să voteze și să candideze la alegeri locale, legislative și să participe la referendum, să fie membri ai sindicatelor și asociațiilor, să participe la

reuniuni, să facă declarații presei, să colaboreze la emisiuni radio și de televiziune, să publice lucrări asupra politicii.

Curtea concluzionează că măsurile utilizate pentru atingerea scopurilor legitime nu sunt disproporționate, astfel că ingerința nu constituie violarea art. 10 din Convenție.

d. Cu privire la pretinsa violare a art. 11 din Convenție, Curtea analizează art. 11 – cu tot rolul său autonom și cu toată specificitatea sa – în lumina art. 10.

Articolul 11 parag. 1 fraza finală abilitază statele să impună restricții legitime exercitării dreptului la libertatea de asociere a polițiștilor. Noțiunea de «legitimare» implică atât conformitatea cu dreptul intern, cât și absența arbitrariului.

Pentru motive similare celor dezvoltate pe terenul art. 10, Curtea consideră că și ingerința în exercitarea dreptului prevăzut de art. 11 este justificată, deci nici acest articol nu a fost violat.

e. Cu privire la pretinsa violare a art. 14 combinat cu art. 10 și art. 11, Curtea subliniază că situația specială a polițiștilor a fost deja luată în considerare în analiza ingerințelor privind art. 10 și art. 11, ele rămânând valabile și din perspectiva art. 14, privind interzicerea discriminării, diferența de tratament fiind justificată, iar art. 14 combinat cu art. 10 și art. 11 nu a fost violat.

f. Prin dispozitivul hotărârii, Curtea statuează: în unanimitate (17 voturi), că art. 10 din Convenție nu a fost violat; cu 16 voturi contra 1, că art. 11 nu a fost violat; în unanimitate, că art. 14 combinat cu art. 10 și art. 11 nu a fost violat.

g. Printr-o opinie parțial divergentă, un judecător, acceptând absența violării art. 10, susține că art. 11 din Convenție a fost violat.

6. Interzicerea partidelor politice

a. Chestiunea interzicerii partidelor comuniste în statele care au cunoscut experiența totalitară comunistă este tranșată de Curte pe terenul art. 11 („Libertatea de reuniune și de asociere”) și art. 14 („Interzicerea discriminării”) din Convenție prin Hotărârea din 3 februarie 2005, pronunțată în Cauza *Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu c. România*⁹.

b. În fapt, cererea de înregistrare a partidului politic reclamant este respinsă de către instanța judecătorească, cu motivarea că legislația privind partidele politice interzice funcționarea partidelor care contravin ordinii constituționale.

c. În drept, cu privire la pretinsa violare a art. 11 din Convenție, Curtea constată că refuzul de înregistrare a partidului politic constituie o ingerință în dreptul la libertatea de asociere.

Sub aspectul legalității ingerinței, Curtea reține că aceasta este prevăzută de legea internă în materia partidelor politice.

Cât privește scopul legitim al ingerinței, Curtea reține că, având în vedere în special experiența totalitară pe care a cunoscut-o România, măsura în litigiu poate fi considerată ca vizând protecția securității naționale și protecția drepturilor și libertăților altuia.

⁹ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Secția a III-a – cameră, Hotărârea din 3 februarie 2005, Cauza *Partidul Comuniștilor (Nepeceriști) și Ungureanu c. România*, cererea nr. 46626/99, definitivă.

În sfârșit, din perspectiva necesității măsurii într-o societate democratică, Curtea notează că partidele politice au un rol esențial pentru menținerea pluralismului și pentru buna funcționare a democrației. În ochii Curții, nu există democrație fără pluralism.

Un partid politic poate duce o campanie în favoarea schimbării legislației sau a structurilor legale ori constituționale ale unui stat, cu două condiții: mijloacele utilizate trebuie să fie legale și democratice; schimbarea propusă trebuie să fie compatibilă cu principiile democratice fundamentale. Rezultă în mod necesar că un partid politic ai cărui responsabili incită la recurgerea la violență ori propun un proiect politic care nu respectă una sau mai multe reguli ale democrației sau care vizează distrugerea acesteia și încălcarea drepturilor și libertăților recunoscute de ea nu se poate prevala de protecția Convenției contra sancțiunilor aplicate pentru aceste motive.

Curtea subliniază că, pentru a determina dacă refuzul de înregistrare a unui partid politic răspunde unei nevoi sociale imperioase, ea trebuie în special să verifice: dacă există indicii arătând că riscul de atingeri aduse democrației este în mod suficient și rezonabil apropiat; dacă actele și discursurile conducătorilor sunt imputabile partidului; dacă actele și discursurile imputabile partidului politic constituie un ansamblu care dă o imagine netă a unui model de societate conceput și urmărit de partid și care este în contradicție cu conceptul de «societate democratică». De asemenea, Curtea ține seama, în examinarea globală a acestor puncte, de evoluția istorică în care se plasează refuzul de înregistrare a partidului politic în discuție.

În cauză, Curtea constată că instanțele naționale și-au întemeiat refuzul de înregistrare a partidului exclusiv pe examinarea programului politic și a statutului, întrucât partidul nu a desfășurat nici o activitate anterioară.

Curtea reține că, în aceste condiții, refuzul de înregistrare a unui partid politic care se califică drept comunist nu este necesar într-o societate democratică, fiind disproportionat, deoarece programul politic prevede respectarea principiilor constituționale, precum pluralismul politic și alegerile libere, și nu incită la violență, la respingerea principiilor democratice și la dictatura proletariatului, iar faptul că exprimă poziții critice față de ordinea constituțională și juridică nu trebuie să constituie un motiv de neliniște pentru un partid politic, în plus acesta neavând ocazia să desfășoare activități care să demonstreze că urmarea eventual scopuri contrare celor proclamate public.

În concluzie, art. 11 din Convenție a fost violat.

d. Cu privire la pretinsa violare a art. 14 („Interzicerea discriminării”) din Convenție, sub aspectul unei pretinse discriminări întemeiate pe opiniile politice, Curtea reține că acest capăt de cerere poartă asupra aceluiași fapt precum acelea examinate pe terenul art. 11, astfel încât nu mai este necesară examinarea lor separată.

e. Prin dispozitivul hotărârii, în unanimitate (7 voturi), Curtea statuează că art. 11 a fost violat și că nu se impune examinarea posibilei violări a art. 14 din Convenție.

7. Concluzii

Se observă că, în urma unor plângeri individuale introduse de pretinsele victime, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a analizat situația concretă a acestora, privind pretinsele violări ale drepturilor consacrate de Convenția europeană a drepturilor omului.

În același timp însă, jurisprudența Curții constituie și o analiză generală a legislațiilor și practicilor unor state central și est europene, foste state totalitare comuniste, în materia măsurilor de decomunizare. Această jurisprudență conține principalele orientări ale jurisdicției de la Strasbourg în respectiva chestiune generală.

Subliniem faptul, cu caracter de principiu, că jurisprudența europeană este subtilă și echilibrată, ea luând în calcul, pe de o parte, exigențele statului de drept, societății democratice pluraliste și respectării drepturilor omului, iar, pe de altă parte, în cadrul marjei naționale de apreciere, nevoile specifice ale statelor care, urmare a experienței lor istorice, sunt în curs de consolidare a regimului democratic și de dezmembrare a moștenirii totalitare comuniste.